

حکومت امیرالمومنین (ع) پروژه اصلاحی بزرگ در برابر انحرافات رخ داده بود

حضرت علی (ع) از نخستین لحظات دعوت پیامبر اسلام (ص) با ایمان زود هنگام، فداکاری و حضور مؤثر در عرصه‌های اعتقادی، دفاعی و نظامی، نقشی اساسی در شکل‌گیری و تثبیت جامعه اولیه اسلامی ایفا کردند.

حضرت علی (ع) از نخستین لحظات دعوت پیامبر اسلام (ص) با ایمان زود هنگام، فداکاری و حضور مؤثر در عرصه‌های اعتقادی، دفاعی و نظامی، نقشی اساسی در شکل‌گیری و تثبیت جامعه اولیه اسلامی ایفا کردند.

خبرگزاری مهر- گروه دین- حوزه و اندیشه - عصمت علی آبادی: امروز بیست و یکم رمضان المبارک، روز شهادت حضرت امام امیرالمومنین علی علیه السلام است بر همین اساس با حجت الاسلام رضا غلامی قائم مقام بنیاد هدایت به گفتگو پرداختیم که حاصل آن در ادامه تقدیم مخاطبان می‌شود:

*مهم‌ترین نقشی که حضرت علی (ع) در شکل‌گیری و تثبیت جامعه اولیه اسلامی ایفا کردند، چه بود؟

مهم‌ترین نقش حضرت علی (ع) در صدر اسلام، ایفای نقش به عنوان تضمین‌کننده بنیان‌های اعتقادی و ولایی دین نوپای اسلام بود. ایشان از اولین لحظات دعوت، با ایمان مطلق و پذیرش بی‌قید و شرط اسلام، عمق اعتقاد و فداکاری را به نمایش گذاشتند. این همراهی زود هنگام، که با نوجوانی و سبقت در ایمان توأم بود، به عنوان سندی محکم برای اصالت و حقانیت دعوت پیامبر (ص) عمل کرد. این جایگاه، پایه‌های اعتقادی جامعه اولیه را از همان ابتدا محکم ساخت.

در سال‌های اولیه که جامعه مسلمانان تحت شدیدترین فشارهای قریش بود، علی (ع) نقش حامی فیزیکی و سپر دفاعی پیامبر (ص) را ایفا کردند. از موارد متعددی همچون شب ليله المیت تا حضور مستمر در خط مقدم نبردها، ایشان امنیت فیزیکی رهبری جامعه اسلامی را تضمین کردند. این فداکاری‌ها مستقیماً به بقای نهضت کمک کرد.

در بعد نظامی، نقش ایشان در تثبیت قدرت خارجی جامعه اسلامی حیاتی بود. در تمامی نبردهای بزرگ صدر اسلام مانند بدر، احد، خندق و خیبر، علی (ع) با رشادت‌های بی‌بدیل، عامل اصلی پیروزی‌ها بودند. شکستن محاصره‌ها، از میان برداشتن فرماندهان کلیدی دشمنان مانند عمرو بن عبدود در خندق، و فتح قلاع غیرقابل نفوذ، بنیان قدرت نظامی مسلمین را مستحکم کرد و ارباب‌لازم را در دل دشمنان ایجاد نمود که برای تثبیت یک دولت نوپا ضروری است.

علاوه بر نقش‌های دفاعی و حمایتی، حضرت علی (ع) نقش اولین مفسر و معلم قرآن و احکام را بر عهده داشتند. ایشان به دلیل نزدیکی به پیامبر (ص) و دریافت مستقیم معارف، مرجع اصلی در حل معضلات فقهی و کلامی جامعه پس از پیامبر بودند. این نقش تبیینی، از پراکندگی فکری و انحراف از مسیر اصلی دین در مراحل اولیه جلوگیری کرد و انسجام فکری جامعه را حفظ نمود.

در نهایت، تثبیت جامعه اسلامی تنها با قدرت نظامی یا فقهی میسر نبود؛ بلکه نیازمند الگوی اخلاقی کامل بود. علی (ع) با سیره عملی خود در زهد، عدالت، پرهیز از دنیا، و اخلاق فردی و اجتماعی، نمونه‌ای کامل از جامعه آرمانی اسلامی را به نمایش گذاشتند. این شخصیت چندوجهی، همزمان حافظ قدرت بیرونی و معمار فضیلت درونی جامعه بود.

*یکی از مشهورترین نبردهای ایشان را نام ببرید و توضیح دهید که آن واقعه چه درسی برای مدیریت بحران دارد.

یکی از مشهورترین و تعیین‌کننده‌ترین نبردهای حضرت علی (ع)، نبرد خیبر است که در سال هفتم هجری رخ داد. خیبر قلعه‌ای مستحکم و مرکز تجمع یهودیان عربستان بود که تهدیدی جدی برای امنیت مدینه محسوب می‌شدند و مرتباً توطئه می‌کردند. این نبرد نه تنها یک درگیری نظامی، بلکه یک بحران امنیتی استراتژیک برای بقای مسلمانان بود.

در جریان خیبر، پس از ناکامی‌های اولیه در گشودن قلعه، بحران روحی و فرماندهی در سپاه اسلام پدیدار شد. پیامبر (ص) ابتدا پرچم را به افرادی سپردند که در آن روز موفق به انجام وظیفه نشدند. این لحظه اوج بحران فرماندهی و روحی بود که نیاز به یک نیروی خارق العاده برای شکستن سد روانی و فیزیکی داشت.

در این شرایط، حضرت علی (ع) با اصرار و عزمی راسخ، داوطلب تصدی این مأموریت شدند. ایشان با اتکا به نصرت الهی و

شجاعت مطلق، به تنهایی به سمت قلعه رفتند. درس مدیریتی کلیدی در این مرحله، پذیرش مسئولیت در لحظه شکست است؛ جایی که فرماندهان دیگر موفق نبوده اند، رهبری باید خود را در معرض اقدام مستقیم قرار دهد و اعتماد نیروها را با عمل احیا کند.

پس از نبرد حماسی و در نهایت کندن درب قلعه و استفاده از آن به عنوان سپر، حضرت علی (ع) آن را گشودند و فتح را محقق ساختند. در مدیریت بحران، این عمل نشان دهنده لزوم شکستن الگوهای سنتی و ارائه راه حل های خلاقانه و جسورانه است. ایشان از یک مانع فیزیکی (درب قلعه) به عنوان ابزار دفاعی و هجومی استفاده کردند که نماد تفکر خارج از چارچوب در شرایط حاد است.

درس اصلی مدیریت بحران از خیبر این است که در مواقعی که بن بست به وجود می آید، رهبری باید علاوه بر شجاعت فردی، اعتماد به نفس مطلق را به نمایش بگذارد تا روحیه افراد را از ناامیدی به پیروزی تغییر دهد. شجاعت ایشان صرفاً در جنگیدن نبود، بلکه در تغییر مسیر شکست به پیروزی از طریق اقدام قاطع و منحصر به فرد بود.

* شهرت حضرت علی (ع) به باب العلم از کجا نشأت گرفته است؟ به یک نمونه از عمق دانش فقهی یا کلامی ایشان اشاره کنید.

شهرت امام (ع) به باب العلم (دروازه شهر علم پیامبر) ریشه در حدیث مشهور نبوی دارد که فرمودند: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِيٌّ بَابُهَا» (من شهر علم هستم و علی دروازه آن است). این حدیث نشان می دهد که علم حقیقی و کامل الهی، از طریق ایشان به جهان اسلام منتقل می شده است، زیرا ایشان از کودکی و در دامن پیامبر (ص) تربیت یافته و همواره ملازم ایشان بودند.

دانش ایشان محدود به یک حوزه خاص نبود، بلکه شامل فقه، تفسیر، کلام، حکمت، و حتی مسائل مربوط به اداره امور می شد. این جامعیت علمی سبب شد که حتی صحابه بزرگ نیز در حل مسائل پیچیده به ایشان رجوع کنند، که این خود تأییدی بر مرجعیت علمی ایشان پس از پیامبر (ص) بود.

یک نمونه بارز از عمق دانش فقهی ایشان در زمان خلافتشان نمودار می شود. در مواردی که آیه یا حدیثی صریحی وجود نداشت، ایشان با استناد به اصول کلی شریعت و با نگاهی سیستمی به دین، احکام دقیقی صادر می کردند. به عنوان مثال، در تفکیک دقیق احکام مربوط به دیات (خون بها) و موارد پیچیده ارث که سایرین در آن دچار تردید می شدند، دقت نظر ایشان بی نظیر بود.

در حوزه کلام و حکمت نظری، سخنان ایشان در نهج البلاغه گواه عمق دانش الهیاتی است. ایشان به پیچیده ترین مسائل توحید، صفات خداوند، و رابطه خالق با مخلوق پرداختند. برای مثال، در توصیف ذات باری تعالی به گونه ای که نه جسمیت در او راه یابد و نه صفاتش مقید به قیود مادی شوند، به اوج حکمت کلامی دست یافتند که نیاز به تسلطی عمیق بر منطق و عرفان نظری داشت. در نهایت، دروازه بودن ایشان به این معناست که ایشان نه تنها حامل روایات، بلکه صاحب بصیرت نسبت به فلسفه احکام و مقاصد شریعت بودند. این علم، علم تقلیدی نبود، بلکه علمی بود که از سرچشمه وحی سیراب شده و قادر به پاسخگویی به نوظهورترین مسائل جامعه بود، و این همان چیزی است که جایگاه «باب العلم» را برای ایشان تثبیت کرد.

* اگر قرار باشد اصلی ترین ویژگی سیره حکومتی ایشان را در یک کلمه خلاصه کنید، آن کلمه چیست و چرا؟

اگر قرار باشد اصلی ترین ویژگی سیره حکومتی حضرت علی (ع) در یک کلمه خلاصه شود، آن کلمه «عدالت» است. این انتخاب صرفاً به معنای برخورد خوب با مردم نیست، بلکه بازتاب دهنده یک سیستم مدیریتی کاملاً مبتنی بر اصول الهی است که در آن توازن و استحقاق، معیار اصلی هر تصمیم گیری بود.

دلیل اصلی این انتخاب، محوریت عدالت در توزیع منابع عمومی است. حضرت علی (ع) بیت المال را متعلق به همه مسلمانان می دانستند و از هرگونه تبعیض مالی میان مهاجرین و انصار یا حتی میان طبقات مختلف مردم پرهیز کردند. ایشان با وجود نیاز شدید برخی نزدیکان، هرگز اجازه ندادند که سهم یک فرد از بیت المال بر اساس نزدیکی به حاکم تعیین شود، بلکه معیار را صرفاً «حق» قرار دادند.

جلوه بارز این عدالت، شیوه برخورد ایشان با کارگزاران و استانداران بود. حضرت علی (ع) سخت گیرانه ترین برخورد را با کسانی داشتند که از قدرت حکومتی برای کسب منافع شخصی سوءاستفاده می کردند، حتی اگر آن شخص از بازار نزدیک ایشان بود

(مانند عزل و توبیخ شدید عمالی چون اشعث بن قیس یا عبدالله بن عباس). این امر نشان می دهد که قانون و عدالت برای ایشان بالاتر از روابط شخصی بود.

در حوزه قضاوت و دادرسی، عدالت ایشان به معنای برقراری توازن میان حق و باطل بود، بدون هیچ گونه ملاحظه برای جایگاه اجتماعی فرد شاکی یا متهم. ایشان مردم را به مراجعه به قضات عادل تشویق می کردند و خود نیز در موارد پیچیده، با دقت فراوان به بررسی ماهیت واقعی حق می پرداختند، نه ظاهر قضیه. این رویکرد، پایه های اعتماد عمومی به سیستم قضایی را تقویت می کرد.

در نهایت، حکومت حضرت علی (ع) یک پروژه اصلاحی بزرگ در برابر انحرافات رخ داده بود. کلمه «عدالت» نه فقط یک فضیلت، بلکه روش اصلی ایشان برای بازگرداندن جامعه به مسیر اصلی اسلام بود. ایشان بر این باور بودند که اصلاح ساختارها و اخلاق جامعه، بدون استقرار کامل عدالت در تمام سطوح حکومتی، غیرممکن است.